

Приговор савести на обавезно служење војног рока у Србији и Црној Гори – помак у унапређењу људских права

УДК: 342.742 : 355.212

Доц. др Владан Јончић*

Приговор савести је једно од основних људских права, засновано на убеђењу лица да је слободно, самостално да слободно мисли, стиче и мења своја убеђења. Питање у вези с приговором савести најчешће се поставља у државама које имају обавезан систем служења војног рока и у ситуацијама када се лице држављанин те државе позива на служење војног рока. У пракси се појавио проблем са лицима која из својих верских или филозофских убеђења не прихватају да носе оружје или да га употребљавају, тј. да одузимају људски живот било под којим условима. Србија и Црна Гора су у Уредби из 2003. године, којом се мења и допуњује ранија уредба о вршењу војне обавезе из 1998. године, поред служења војног рока са оружјем, предвиделе служење војног рока без оружја и цивилно служење на основу приговора савести. Правни основ су Уставна повеља Србије и Црне Горе, Уредба из 2003. и међународноправни инструменти којима се не даје прецизан основ, али се препоручује тај институт људских права.

Цивилно служење војног рока на основу приговора савести је, заправо, друштвено користан рад којем лице у току служења тог вида војног рока приступа да би испунило своју законску обавезу и спремност да се укључи у одбрану земље према својим уверењима и опредељењима. Међутим, прихватање цивилног служења војног рока не сме да буде регулисано тако да вређа достојанство човека, нити тако да буде нека „казна“ за лице које се определи за тај вид војне службе.

Кључне речи: приговор савести, цивилно служење војног рока, људска права, Уредба о војној обавези, убеђење, друштвено користан рад, војно право, међународно право, војни обвезник.

Општа разматрања

Уредба¹ којом је половином 2003. године допуњена Уредба² о цивилном служењу војног рока у Србији и Црној Гори на основу приго-

* Аутор је доцент Правног факултета у Београду.

¹ Видети: „Службени лист Србије и Црне Горе“, бр. 37/03 (ступила је на снагу јула 2003).

² Мисли се на Уредбу о вршењу војне обавезе из 1994 („Сл. лист СРЈ“, 36/94) и на Уредбу из 1998 („Сл. лист“ 7/98).

вора савести значајан је допринос имплементацији људских права у области слободе духа, мисли и савести. Правни институт служење цивилног војног рока у државној заједници Србији и Црној Гори је уведен у другој половини деведесетих година 20. века. Будући да у почетку није била детаљно разрађена варијанта цивилног служења војног рока, питање цивилног служења обавезног војног рока постепено је мењано и усклађивано са схватањима приговора савести. Идеја није нова – еволутивни пут тог права је дуг. Право на приговор савести се постепено уобличавало и у неким западним државама је одавно реализовано кроз право појединца на лично изјашњавање и избор облика служења војног рока. Приговор савести и његова веза са имплементацијом људских права је вишеструка, и може се анализирати са више аспеката.

Приговор савести – појам

Под приговором савести, у најширем смислу, може да се *подразумева сукоб савести појединца са обавезама које му намеће право заједнице да изврши нешто што се противи његовим убеђењима*.³ У доктрини постоји и дефиниција која има и идеолошки основ: „У ужем смислу се уобичајено подразумева одбијање служења војног рока, тј. одбијање да се учествује у убијању људи“.⁴ Управо *убеђење* лица које се позива на приговор савести најјачи је основ тог облика људских права. Убеђење је суштина система људских права као и став да је човек самостално, рационално и независно биће и да је слободно да самостално мисли, стиче и мења своја убеђења и да не сме бити кажњавано и узнемиравано због садржаја својих мисли док су у границама непредузимања активности које су управљене на угрожавање заједнице у којој живи или жели да живи. Питање о томе шта је приговор савести и где има међународноправни основ, односно шта је правни извор за позивање на разлоге савести, филозофског или религијског опредељења најчешће се поставља у државама које имају систем опште војне обавезе и у којима постоји само служење војног рока са оружјем, а и у ситуацијама када се лице држављанин те државе позива на служење тако предвиђеног војног рока без алтернативе и супротно његовим верским и филозофским опредељењима. У пракси се појавио проблем са лицима која из својих верских или филозофских убеђења не прихватају да носе оружје или да га употребљавају, тј. да одузимају људски живот било под којим условима. Све до поло-

³ Више о појму видети у: В. Димитријевић, М. Пауновић, *Људска права*, Београдски центар за људска права, Београд, 1997, стр. 308–318.

⁴ S. Biesemans, *The Right to Conscientious Objection and The European Parliament*, EBCO, Bruxelles 1995, p. 6; С. Лилић, Б. Ковачевић, *Приговор савести као фундаментално људско право*, „Архив“, бр. 1–3, Београд, 1996. стр. 358.

вине 20. века одбијање војне обавезе, па и из наведених разлога, сматрано је неприхватљивим, а у неким законодавствима третирано је као кривично дело. Тек крајем 20. века то право је наметнуто и признато на међународном и унутрашњем плану. У ранијем периоду појаве тог института под приговором савести сматране су искључиво правом које произилази из слободе вероисповести, тј. верским правом. Тек се после Другог светског рата, односно после доношења *Пакта о грађанским и политичким правима*, то право почело сматрати једним од основних људских права.

Историјски развој правног института приговора савести

Приговор савести је имао интересантан развој. У почетку је био заснован на верском опредељењу и убеђењу да је неприхватљиво учествовање у убијању људи. Веома рано, још у средњем веку, одбијање учешћа у убијању људи било је у тесној вези с правом на заштиту одређених категорија. Тако су, према одлукама Трећег лутеранског концила, свештеници били заштићени од напада, али нису имали право ни да учествују у непријатељствима, тј. да употребљавају оружје. Управо верско убеђење да је недопустиво убијати друго људско биће основ је забране посезања за оружјем, коришћења оружја и убијања. Статус свештеника, њихов неутралан став у вези с употребом оружја у средњевековним сукобима и спремност да се укључе у хуманитарне акције помоћи у тим оружаним сукобима обезбеђивали су им заштићени статус, али и наметали обавезу да се држе неутрално и изван сукоба. Такво схватање је задржано до садашњег времена. Забрана убијања и право и обавеза неучествовања у ратовима били су засновани на верском убеђењу, тако да је то убеђење постало први и основни принцип и обавеза припадника свих верских заједница. У 16. и 17. веку у протестантским покретима у Енглеској и Холандији наглашаван је захтев на праву одбијања учествовања у ратовима и пријем оружја. Основ тог захтева било је верско убеђење. На основу тих захтева, донети су у Холандији, у другој половини 16. века (у периоду између 1549. и 1580. године), закони којима је омогућавано лицима да буду ослобођена од војне обавезе на основу њиховог верског убеђења противном употреби оружја и примени силе према другим лицима.⁵ Нешто касније, у 17. веку (1660. године), квекери су одбили да учествују у војном походу енглеског краља Чарлса II, што је он невољно морао да прихвати. Захтев за ослобађањем од учествовања у војним походима на основу верског опредељења правно је утемељен у Француској, у време Наполеона, прихватањем захтева протестантских

⁵ S. Biesemans, *исто*, стр. 5–8.

баптиста за изузеће од војне службе на основу верског убеђења.⁶ Дакле, почетак садашњег приговора савести везан је за протестантске (лутеранске) покрете и присталице Јеховиних сведока. На тај закључак упућује и доктрина људских права.⁷ Отуда су прве државе које су у својим законодавствима прихватиле приговор савести биле земље са јаким протестантском традицијом.⁸

Почетком 20. века приговор савести као основ одбијања пријема оружја и служења војног рока појавио се у Указу Совјета народних депутата (1919. године, потписао га је В. И. Лењин) у Совјетском Савезу. Основ за приговор савести био је верски мотивисан. Међутим, у време Ј. В. Стаљина прекинута је примена тог указа. У другим европским земљама приговор савести се појавио у другој половини 20. века, и то прво у државама са јаким утицајем католичке религије: Француској (1963), Белгији (1964), Италији (1972) и Шпанији (1978). У Источној Немачкој, која је била чланица Варшавског уговора, у којем приговор савести није био прихваћен као основ за ослобађање од служења војног рока под утицајем тадашњег схватања да не постоји основ за позивање на одбијање војне обавезе јер је постојао сасвим другачији идејни став према војној обавези и одбрани, било је прихваћено 1964. године под утицајем бројних протестаната. Последње деценије 20. века, под утицајем ширења идеја о људским правима и бројним документима међународних организација, приговор савести прихватиле су многе државе у свету. Тако је правни институт који је у основи имао верски карактер постао фундаментално људско право, засновано не само на верским разлозима и опредељењима већ и на другим разлозима (филозофски, етички итд.).

Правни основ приговора савести

Приговор савести има правни основ у слободи и праву човека да је способан и слободан да самостално мисли и да стиче и мења своја убеђења, тј. на једном од основних човекових права – слободи мисли и савести. Идејни, односно, идеолошки основ садржан је у схватању да је неприхватљиво убијање људи. Одатле је изведен став неких присталица тог права да је неопходно искључење из таквих активности, тј. да је такво лице обавезно да одбије да учествује у убијању људи, односно да служи војни рок као делатност „за припрему и обучавање у убијању људи“. Неке присталице таквог става само облачеће уни-

⁶ Исто.

⁷ Види: исто; В. Димитријевић, М. Пауновић, исто, стр. 316–318; К. Ј. Partsch, *Freedom of Conscience and Expression and Political Freedoms*, in Henkin, *The International Bill of Rights*, pp. 209–245; С. Лилић, Б. Ковачевић-Вучо, исто, стр. 357–365.

⁸ Норвешка је увела приговор савести 1900. године, Велика Британија – 1916, Данска – 1917, Шведска – 1922. итд.

форме сматрале су приступом организацији чија је сврха убијање људи, тако да је и приступање тим институцијама прекршај са становишта верског или филозофског опредељења. У одбијању да се учествује и у припреми за убијање отишло се корак даље са појавом и других облика приговора савести, као што је одбијање да се ради у фабрикама за производњу оружја и војне опреме и у продаји тих артикала, одбијање да се плаћа порез када се део пореза одваја за потребе оружаних снага, односно рата итд. Приговор савести се у пракси истиче и у неким другим професијама (на пример, лекари који одбијају да изврше побачај јер се тај медицински захват противи њиховом схватању права на живот, односно, противе се убијању фетуса).

Уобичајено је да присталице и заговорници приговора савести наглашавају да су правни извори за позив на приговор савести садржани у међународним инструментима и документима међународних организација. Савет Европе, Комисија Уједињених нација за људска права и Европски парламент се најчешће позивају на то да је приговор савести основни аспект права слободе мишљења, савести и вероисповести заснован на Универзалној декларацији о људским правима, Међународном пакту о грађанским и политичким правима и Конвенцији о заштити људских права и основних слобода (Европска конвенција). Ни у једном од тих међународних инструмената, а ни у другим, не помиње се право на приговор савести. Често се тај мањак међународноправне заснованости надомешта тумачењем чл. 18 Универзалне декларације о људским правима из 1948. и чл. 18, ст. 1–3 Међународног пакта о грађанским и политичким правима (1996).⁹ Истина, нешто јачи правни основ постоји у документу Комисије за људска права Уједињених нација у којем се признаје право сваком лицу да одбије

⁹ Према чл. 18 Универзалне декларације о правима човека: „Свако има право на слободу мисли, савести и вероисповести; ово право укључује слободу промене вероисповести или убеђења и слободу да човек сам или у заједници са другима, јавно или приватно, манифестује своју веру или убеђење путем наставе, исповедања вере и обављањем обреда“. Члан 18 Међународног пакта о грађанским и политичким правима је нешто обимнији:

„1. Свако има право на слободу мишљења, савести и вероисповести; то подразумева слободу остајања при својој или усвајања вероисповести или убеђења по свом избору, као и слободу да појединачно или у заједници с другима, јавно или приватно, испољава своје веровање или убеђење вероисповедањем, обављањем обреда, похађањем службе и наставе.

2. Нико се неће подвргнути принуди која би му могла нанети повреду његовој слободи остајања при својој, или усвајања вероисповести или убеђења по своме избору.

3. Слобода испољавања свога веровања или свога убеђења може се подвргнути једино ограничењима која су предвиђена у закону и која су неопходна за заштиту јавне безбедности, поретка, здравља и морала, или основних слобода и права других лица.

4. Државе уговорнице овог Пакта се обавезују на поштовање слободе родитеља, односно законских старатеља, да обезбеде верско и морално васпитање своје деце у складу са својим убеђењима“.

војну обавезу у складу са правом на слободу мисли, савести и вере на основу члана 18 Универзалне декларације о људским правима и чл. 18 Међународног пакта о грађанским и политичким правима.¹⁰ С друге стране, истина је да је то посредно налажење правног основа тумачењем чл. 18 које је Комисија за људска права УН извукла из јединог члана којим је могла да се обезбеди нека заснованост. Зато се чине неоправданим захтеви неких (међународне и друге) невладиних организација да се пошто-пото, без икакве обзирности и пажње, тај правни институт уведе у унутрашња законодавства.

Јачи правни основ и прецизнију дефиницију приговора савести обезбедио је Савет Европе у Европској конвенцији. Чланом 4, став 3(б) Конвенције одређени су изрази „присилан“ и „принудан рад“.¹¹ Тим чланом је омогућено држави потписници Европске конвенције да не призна регруту право на приговор савести на вршење војне обавезе позивом на то да је реч о „присилном“ или „принудном раду“. Међутим, државе чланице Савета Европе подржале су признавање приговора савести управо дефинисањем тих израза. Преко Препоруке бр. Р (87) 8, Комитет министара Савета Европе позвао је владе држава чланица да (ако то већ нису урадиле) усагласе своја национална законодавства и праксу са основним принципом да свако ко подлеже обавези служења војног рока, а због разлога савести одбија да носи оружје, има право да буде ослобођен од обављања такве службе под условом наведеним у препоруци, тако да и таква лица могу да буду једино у обавези да обављају алтернативну службу.¹²

Корак даље се отишло у документу Парламентарне скупштине Европе под називом Препорука 1518, из маја 2001, у којем се указује на честу појаву да се не поштују права везана за приговор савести и да је неопходно да државе усвоје одговарајућа законска решења и дужности да би се та решења спроводила на прихватљив начин у државама чланицама.¹³ Очигледно је да је главна тешкоћа у многим запад-

¹⁰ Видети: United Nations Economic and Social Council, Commission on Human Rights, 51st Session, March 1995.

¹¹ „У смислу тог члана израз 'присилан' или 'принудан рад' не обухвата... било коју службу војног карактера или, у случају приговарача савести у државама где су признати, службу која се врши уместо обавезног служења војног рока“.

¹² Наведену препоруку усвојио је 9. априла 1987. Комитет министара на 406. састанку заменика министара.

¹³ Чланом 5 Препоруке 1518 препоручује се да Комитет министара позове државе чланице које то још нису урадиле да предвиде у свом законодавству:

„I право на евидентирање као приговора савести у било које време: пре, за време и након регрутације или вршења војне обавезе;

II право сталних припадника војних снага да поднесу захтев за стицање статуса као и начинима за његово остваривање;

III право свих регрута да буду обавештени о статусу приговарача савести као и начинима за његово остваривање;

IV истинску алтернативну службу која је јасно цивилног карактера, која није ни одговарајућег ни казног карактера“.

ним земљама управо недостатак правне регулативе за право приговор савести и спремност држава да прихвате тај правни институт. „Amnesty International“ затражио је последњих година од држава чланица Европске уније да јасно ставе до знања, путем резолуција, да ће признавање права на приговор савести на службу у оружаним снагама и увођење алтернативног, цивилног служења војног рока у трајању које се не може сматрати кажњивим убудуће бити укључено у критеријуме за пријем нових чланова у Европску унију. Чланом 6 Препоруке 1518 препоручује се да Комитет министара инкорпорира право на приговор савести на обавезно служење војног рока у Европску конвенцију о људским правима путем допунског протокола којим би се изменили чл. 4.3.б. и чл. 9.

Приговор савести у праву Србије и Црне Горе

Правни основ за позивање на приговор савести за цивилно служење војног рока у Србији и Црној Гори утврђен је Уставном повељом (чл. 58): „Регруту се гарантује право на приговор савести“. У још увек важећем закону о Војсци Југославије, усвојеном у време важења ранијег устава СР Југославије од 27. априла 1992. године,¹⁴ у којем је нешто потпуније одређено право на приговор савести у односу на Повељу, то право је одређено као начин служења војног рока. Према чл. 137 Устава из 1992. године: „Грађанину који због верских или других разлога савести не жели да испуни војну обавезу под оружјем, омогућује се да војну обавезу у Војсци Југославије испуни без оружја или у цивилној служби, у складу са савезним законом“. У Повељи се то право гарантује *регруту*, а у Уставу из 1992 – *грађанину*. Може да се претпостави, односно и тумачи, да је у другом случају дато право лицу пре него што је регрутовано, односно у тренутку регрутације, да се определи за цивилно служење војног рока на основу приговора савести. Из тог следи да је у Уставној повељи то право непрецизно постављено и *de facto* да упућује лице које треба да служи војни рок да тек после регрутације истакне приговор савести, односно да се позове на приговор савести. На тај закључак упућује и чл. 26 Уредбе о изменама и допунама Уредбе о вршењу војне обавезе: „Регрут који жели да војну обавезу врши без оружја подноси захтев за служење војног рока без оружја војном одсеку код кога се води у евиденцији...“

Законом о Војсци Југославије питање цивилног служења војног рока на основу приговора савести регулише се у неколико чланова (чл. 296–300). У трећем одељку – *Обавеза служења војног рока* (чл. 296), одређено је да служење војног рока траје девет месеци (ст. 1) а да регруту који због верских или других разлога савести не жели да

¹⁴ Мисли се на пречишћени Закон са изменама и допунама („Службени лист СРЈ“, бр. 37/2002).

служи војни рок под оружјем, или жели да служи у цивилној служби, војни рок траје 13 месеци. У случају да регрут у току служења војног рока одлучи да прими оружје, војни рок треба да настави да служи према програму за војнике који носе оружје, али не краће од девет месеци. Законом није предвиђено да лице које се позове на приговор савести може да служи војни рок ван јединица и установа Војске и Савезног министарства за одбрану (чл. 297, ст. 1). Такође, у Закону се не прави разлика између служења војног рока под оружјем, без оружја и цивилног служења војног рока, изван установа и јединица Војске, али та разлика постоји у Уредби из 2003. године. Поступак подношења захтева за цивилно служење војног рока, надлежност органа који о томе одлучује и право приговора регрута на одлуку надлежног војнотериторијалног органа регулисани су члановима 298, 299 и 300 Закона о Војсци Југославије. Сам поступак, права и обавезе кандидата који се позива на приговор савести са захтевом за цивилно служење војног рока прецизније су регулисани у делу нове уредбе из 2003. године. Та уредба, којом се мења и допуњује Уредба о вршењу војне обавезе из 1998. године, садржи 18 чланова. Појединим члановима нове уредбе само су усаглашене неке одредбе из раније уредбе са Уставном повељом, док се извесним бројем чланова прецизније регулише цивилно служење војног рока. Већи напредак у имплементацији људских права заснованих на приговору савести био је онемогућен одредбама важећег закона о Војсци Југославије. Редактори Уредбе имали су тежак задатак да уведу новине у вези са цивилним служењем војног рока и да их ускладе с постојећим законом о Војсци тако да решења у Уредби нису у колизији са Законом и да се, истовремено, обезбеди добра основа за нова решења цивилног служења војног рока. Тиме се Уредбом није дотицао (а није ни могао, јер је нижи правни акт од Закона) установљени принцип опште војне обавезе, утврђен политиком одбране земље.¹⁵ Дакле, успешно је уграђен институт служења војног рока без оружја (којег до сада није било) и прецизиран институт цивилног служења војног рока. При томе, није урађено ништа незаконито, само је прецизније уређено служење војног рока у оквиру опште војне обавезе. Може се расправљати да ли је то и даље правни институт опште војне обавезе (тј. да ли је тиме напуштен принцип опште војне обавезе или није), којем се, тако поста-

¹⁵ Општа војна обавеза је Законом прописано право и дужност грађана да одређено време служе у оружаним снагама или да им се, у случају потребе, ставе на располагање (*Војни лексикон*, ВИЗ, Београд, 1974). Заснива се на утврђеној политици одбране а правно је уређена у Закону о Војсци и Закону о одбрани СРЈ, односно Србије и Црне Горе. Војни рок је време које у земљама са општом војном обавезом грађанин способан за војну службу обавезно проведе у активном саставу војске, тј. оружаних снага земље, односно Војске СЦГ (*Војни лексикон*, исто). У Уставној повељи не каже се ништа (не гарантује се) о општој војној обавези. Могуће је да су редактори Повеље оставили да се то питање реши новим законом о Војсци. Војни рок је реализација војне обавезе утврђене политиком и стратегијом одбране земље.

вљеном, могу упутити примедбе, али с правног гледишта таква решења нису необична у процесу настанка (писања) права.

За разлику од Закона о Војсци и Уредбе из 1998. године, у новој уредби постоји допуна о обавештавању лица која се регрутују и налог „надлежном војном одсеку да је дужан да уз позив за регрутовање достави војном обвезнику и обавештење о праву грађана на приговор савести и законским решењима за његово остваривање“ (чл. 4). Уредбом је предвиђена и могућност да лице служи војни рок и без оружја, као и у ранијој уредби, али је строго раздвојено цивилно служење од војног служења без оружја. Прво, распоређивање регрута у јединице или установе Војске или Министарства за служење војног рока са оружјем и без оружја обавља се на основу одлуке начелника Генералштаба, а цивилно служење војног рока обавља се у организацији или установи коју одреди министар одбране Србије и Црне Горе. Члан 26 Уредбе из 1998. допуњен је чланом 26а нове уредбе којим се уводи новина да регрут може да предложи војном одсеку (код којег се води у евиденцији) да војни рок служи на пословима у организацијама и установама изван Војске и Министарства одбране, зависно од свог образовања, склоности и опредељења. Предвиђена је могућност, као и у ранијој уредби, да војник поднесе захтев за цивилно служење војног рока и у току служења војног рока, али само пре истека трећине војног рока (чл. 26а, ст. 5). Чланом 27 нове уредбе одређено је да регрут који се упућује на цивилно служење војног рока цивилно служење може да обави у здравственим и опште спасилачким организацијама, организацијама за рехабилитацију инвалида као и другим организацијама и установама које се баве делатношћу од општег интереса које одреди министар одбране, и то у месту пребивалишта регрута, уколико је то могуће. Да би се пратио рад лица које се налази на цивилном служењу војног рока, Уредбом је предвиђено да директор такве установе, односно организације, прати рад војника у цивилној служби и да једном месечно подноси извештај о његовом раду комисији која је одлучивала о захтеву регрута и која га је послала на цивилно служење.¹⁶ Тиме је избегнута опасност да се о лицима која су на служењу цивилног војног рока не води рачуна, односно, очуван је систем дисциплине, као и оцењивање понашања, залагања, спремности и стручности војника. Предвиђеном контролом успостављена је равнотежа између војног и цивилног служења војног рока у вези с дисциплином и одговорношћу, као и усаглашавањем персоналне документације о сваком лицу које одлази на служење војног рока, који је остао општа обавеза. Надзор над остваривањем права и обављањем дужности војника који војни рок служе без оружја у јединицама и установама Војске и Министарства одбране спроводиће комисија коју образује министар одбране.

¹⁶ Према чл. 21а Уредбе, комисију образује министар одбране и именује њене чланове. Чине је психолог, теолог, лекар и два представника војног одсека (један од њих је правник, а други одбранолог). Комисија у саставу нема професионалног војника.

Законодавац је узео у обзир све околности када је доносио Уредбу. Опасност од недоследности, непрецизности и злоупотребе права на приговор савести отклоњена је допуњеним члановима 27а и 27б (чл. 10 Уредбе из 2003), којима се ограничава право на приговор савести. Лицу које поднесе захтев за цивилно служење војног рока неће се прихватити захтев ако поседује дозволу за ношење или држање оружја, лицу које је у последње три године правоснажно осуђено за кривично дело или за прекршаје са елементима насиља, лицу које је у последње три године поднело захтев за држање и ношење оружја, члану ловачког и стрељачког друштва и лицу које се бави продајом и поправком оружја и муниције. Уредбом није дозвољено цивилно служење војног рока на основу приговора савести ни лицу које ради у војној индустрији или на истраживачким пројектима за потребе Војске, али му се признаје право на служење војног рока без оружја (чл. 27а). Уредбом се искључује даље коришћење права на цивилно служење војног рока и лицу које у току служења војног рока у цивилној служби или служби без оружја изврши радњу која је противна разлозима због којих је упућено у ту службу. На пример, лицу које изазове тучу или се у њу упусти, или ако употреби хладно или ватрено оружје, или се насилнички понаша, може да се прекине даље служење цивилног војног рока и може да се упути на служење војног рока са оружјем у војну јединицу, а лице које је служило без оружја може да се упути на служење војног рока са оружјем у војну јединицу према чл. 22, ст 1 Уредбе. За решавање таквих случајева надлежан је војни одсек који је војника упутио на одслужење војног рока (чл. 27 б, ст. 2).

Лица која су служила војни рок без оружја или у цивилној служби добијају, након одслужења, ратни распоред према струци и делатности коју су обављали током служења војног рока без оружја, односно током цивилног служења. Лицима која су војни рок служила без оружја одређује се ратни распоред и упућују се на вежбе у јединице и установе Војске и Министарства одбране без ношења и употребе оружја. Лицима која су војни рок служила у цивилној служби одређује се служење у резервном саставу у цивилној заштити, односно према радној обавези, и упућују се на војне вежбе у здравствене и опште спасилачке организације, организације за рехабилитацију инвалида и друге организације и установе које се баве делатношћу од општег интереса.

Друга околност коју је законодавац узео у обзир јесте могућност да се поремети равноправност лица која служе војни рок са оружјем и лица која служе без оружја, односно која служе у цивилној служби. Олакшано служење војног рока у оквиру цивилне службе двојачко би утицало на установу служења војног рока. С једне стране, смањило би се контингент лица која би се опредељивала за служење војног рока у односу на број лица која би тражила цивилно служење војног рока, и друго, била би доведена у неравноправан положај лица која служе

војни рок са оружјем у односу на лица која су се определила за цивилно служење војног рока. Ако се томе додају олакшице које постоје у цивилном служењу (служење у месту пребивалишта, радно време као и свако друго, мањи физички напори, посао који је близак стручној спреми или способности таквог лица итд.), очигледно је да је цивилно служење војног рока примамљивије и повољније од „војног служења“. Једина предност лица која служе војни рок са или без оружја јесте краћи војни рок (девет месеци у односу на 13 у случају цивилног служења). Установљавање неравноправног положаја између лица која служе војни рок са оружјем и лица на цивилном служењу војног рока довело би до кршења људских права у области једнакости као основног принципа људских права – догодила би се дискриминација. Појединци би могли да буду „привилеговани“ у односу на оне који служе „редовни војни рок“, што би довело до осипања лица заинтересованих за војно служење и покренуло мноштво тешкоћа, а пореметили би се и морални и други стандарди друштва. Тешкоће које објективно постоје у случају служења војног рока са оружјем или без оружја сигурно би одбиле појединце да се пријаве за војно служење војног рока. Дакле, неопходно је, из више разлога, да се обезбеди равноправан положај лица која због својих филозофских, религијских или етичких схватања и начела не желе да служе војни рок са оружјем или без оружја (у сваком случају под униформом, односно у оквиру војне организације) и лица која се определе за служење војног рока са или без оружја.

Поставља се питање шта је суштина и сврха тако регулисаног права на цивилно служење војног рока. Цивилно служење је компромис између начела општег служења војног рока, с једне стране, и поштовања људских права, односно, основног права човека на слободу мисли и савести и вероисповести, из чега произилази право на приговор савести, с друге стране. Међутим, мора се узети у обзир чињеница да прихватање цивилног служења војног рока не сме да буде регулисано тако да вређа достојанство човека, нити да буде нека „казна“ за лице које се определи за тај вид војне службе.¹⁷ *Цивилно служење је заправо друштвено користан рад*¹⁸ којем лице у току служења тог вида војног рока приступа да би испунило своју законску обавезу и спремност да се укључи у одбрану земље према својим уверењима и опредељењима. Дакле, посао који та лица обављају у току служења војног рока треба да буде користан рад, никако казна, и не треба да

¹⁷ На то се упозорава и у наведеном чл. 5 Препоруке 1518 Парламентарне скупштине Европе и у Препоруци бр. Р (87) 8 Комитета министара Савета Европе.

¹⁸ Изразом „друштвено користан рад“ објашњава се суштина тог начина служења војног рока. Израз се појавио спонтано на скуповима у свету и код нас и има сасвим другачије значење од оног у нашој прошлости, када се њиме прикривала друга делатност, која је била нека врста казне. Сличан израз користи се у Препоруци бр. Р (87) 8 Комитета министара Савета Европе, став Ц. *Алтернативна служба*, т. 9.

се сматра или тумачи као казна за неспремност за укључење у војне формације и као дезертерство, издајство или непатриотски чин. Међутим, у будућем закону о војсци или одбрани мора веома прецизно да се регулише та област да се у пракси не би догодиле злоупотребе и деформације тог института и да он не би постао механизам избегавања војне обавезе или промотор конформистичког понашања и опредељења. Веома је опасно да се на основу тог института не направе социјалне, културне, вредносне и друге разлике у пракси. Не сме доћи до поделе на лица која служе цивилни војни рок и спадају у „елиту друштва“ и на лица која служе војни рок у војним јединицама, подвргнута појачаном систему дисциплине и напора службе, са маргине друштва, опредељена за неке „застареле системе вредности“, „неевропске“, немодерне и изван савременог система вредности.

Прихватање института цивилног служења војног рока на основу приговора савести има и практичне разлоге. Лица која нису способна, односно, која због свог карактера, филозофског опредељења и слободe духа нису спремна да се укључе у војне акције, могу да дају свој допринос одбрани земље и на други начин. Постоји много других неопходних активности у систему одбране које нису везане за употребу оружја и за њих могу да се ангажују лица која због свог филозофског или религијског опредељења нису спремна да учествују у војним дејствима. На тај начин та лица могу да буду укључена у друштвено користан рад. Наиме, драгоцене су њихове активности у неборбеним дејствима, као и у служби цивилне заштите. Тако се, с једне стране, имплементирају људска права на основу приговора савести кроз цивилно служење војног рока и, с друге стране, отклања неугодност да се пошто-пото шаљу на служење војног рока лица која не прихватају војну варијанту војне обавезе.

Закључак

Доношење Уредбе о изменама и допунама Уредбе о вршењу војне обавезе у Србији и Црној Гори на основу приговора савести значајан је допринос имплементацији људских права у области слободe духа, мисли и савести. Уредба којом је допуњена Уредба из 1994. године прецизирана је и измењена ранија уредба. То се посебно односи на право на приговор савести, на процедуру поступка по захтевима приговорача савести и на укупно усаглашавање с неким међународним документима који се односе на приговор савести. У најширем смислу, под *приговором савести* може да се *подразумева сукоб савести појединца са обавезама које му намеће право заједнице да изврши нешто што се противи његовим убеђењима*. У ужем смислу, уобичајено се *подразумева одбијање служења војног рока, тј. одбијање да се учествује у убијању људи*. Управо *убеђење* лица које се позива на приго-

вор савести најјачи је основ и сама суштина тог облика људских права. Тај правни институт се наметнуо упоредо с развојем људских права и успоставио првенствено у државама које имају обавезан систем служења војног рока и у ситуацијама када се лице држављанин позива на служење војног рока. У пракси се појавио проблем уклапања лица која из својих верских или филозофских убеђења не прихватају да носе оружје или да га употребљавају у систему опште војне обавезе.

Развој тог института био је дуготрајан. У почетку, приговор савести био је заснован на верском опредељењу и неприхватању учествовања у убијању људи. У средњем веку одбијање учешћа у убијању људи било је у тесној вези с правом на заштиту одређених категорија, тако да су се преклапала и мешала права на заштиту одређених категорија лица с правом општег одбијања да се учествује у било каквој акцији у вези с убијањем људи. Све до половине 20. века одбијање војне обавезе, па и из наведених разлога, сматрано је неприхватљивим, а у неким законодавствима третирано је као кривично дело. Тек крајем 20. века то је право наметнуто и признато на међународном и унутрашњем плану. Последње деценије 20. века, под утицајем ширења идеја о људским правима и бројних докумената међународних организација, приговор савести прихватиле су многе државе у свету. Од правног института, који је у основи имао верски карактер, настало је фундаментално људско право засновано не само на верским разлозима већ и на филозофским, етичким и другим опредељењима.

Правни основ приговора савести чини слобода и право човека да је способан и слободан да самостално мисли и да стиче и мења своја убеђења, тј. једно од основних права човека – слобода мисли и савести. Идејни, односно, идеолошки основ садржан је у схватању о неприхватању убијања људи. Присталице и заговорници приговора савести обично наглашавају да се правни извори за позив на приговор савести налазе у међународним инструментима и документима међународних организација. Савет Европе, Комисија Уједињених нација за људска права и Европски парламент најчешће се позивају на то да је приговор савести основни аспект права на слободу мишљења, савести и вероисповести заснованом на Универзалној декларацији о људским правима, Међународном пакту о грађанским и политичким правима и Конвенцији о заштити људских права и основних слобода (Европска конвенција). Нажалост, ни у једном од тих међународних инструмената, а ни у другим, не помиње се изричито право на приговор савести. Често се тај мањак међународноправне заснованости надомешта тумачењем чл. 18 Универзалне декларације о људским правима из 1948, чл. 18 Међународног пакта о грађанским и политичким правима (1966), Препоруком бр. Р (87) 8 Комитета министара Савета Европе (право лица да буде ослобођено обављања такве службе под условом наведеним у Препоруци и да таква лица могу да буду обаве-

зна да обављају алтернативну службу) и Препоруком Парламентарне скупштине Европе (бр. 1518) из маја 2001. године (којом се указује на честу појаву да се не поштују права везана за приговор савести и да је неопходно да државе усвоје одговарајућа законска решења и дужности да се та решења спроведу на прихватљив начин у државама члацима).

Правни основ позивања на приговор савести за цивилно служење војног рока у Србији и Црној Гори утврђен је Уставном повељом и чл. 58 Закона о Војсци Југославије, усвојеном у време важења Устава СР Југославије од 27. априла 1992, којим је нешто потпуније одређивано право на приговор савести у односу на Повељу – то право је одређено као начин служења војног рока. У Закону се не прави разлика између служења војног рока под оружјем, без оружја и цивилног служења војног рока изван установа и јединица Војске. Та разлика је направљена у Уредби из 2003. године.

Приговор савести и на њему засновано право на цивилно служење војног рока веома је сложено питање и законодавац је узео у обзир све околности када га је Уредбом прецизно регулисао. Зато је предвидео која лица и под којим условима могу да остваре то право, као и поступак остваривања тог права. Захтеви војне природе института служења војног рока, с једне стране, и природа људских права, с друге стране, условили су да се решења постављена у уредби успоставе као компромис између приговора савести и захтева државе за војном обавезом. Међутим, мора се имати у виду да прихватање цивилног служења војног рока не сме да буде регулисано тако да вређа достојанство човека, нити да то буде нека „казна“ за лица која су се определила за тај вид војне службе. Цивилно служење је, заправо, *друштвено користан рад*, којем лице у току служења тог вида војног рока приступа да би испунило своју законску обавезу и спремност да се укључи у одбрану земље према својим уверењима и опредељењима. С друге стране, постоји опасност да се на основу тог института у пракси направе социјалне, културне, вредносне и друге разлике. У том случају би се повредила основа људских права – равноправност људи. Дакле, нема кажњавања лица која су се определила за цивилно служење војног рока, али не сме ни да буде привилегија за лица која приступе том облику служења војске. Такве „привилегије“ би ланчано покренуле нека друга питања у вези с повредом како људских права, тако и система вредности. Треба се надати да ће то право допринети развоју људских права, а не њиховој деградацији и злоупотреби.